

L'ESTUDI ARQUITECTÒNIC I ARQUEOLÒGIC DEL MONESTIR DE PEDRALBES

Sílvia Redondo Iniesta

L'ARQUEOLOGIA EN EDIFICIS HISTÒRICS¹

A l'hora de fer qualsevol tipus d'obra de remodelació o restauració en determinats edificis monumentals amb gran contingut històric, caldria tenir en compte que és imprescindible realitzar prèviament un estudi pluridisciplinar per tal d'enfocar correctament l'obra en qüestió. Aquest estudi ha d'aprofundir en el propi edifici i en la seva evolució històrica ja que, gairebé sempre, aquests edificis no són fruit d'una única actuació arquitectònica, sinó que són el resultat d'una barreja d'actuacions que reflecteixen les diverses èpoques històriques que ha viscut l'edifici. Per tant, l'estudi s'haurà de fer, com a mínim, des de dos enfocaments diferents: des d'un punt de vista de recerca documental i des del de la recerca arqueològica de la pròpia edificació i del seu subsòl.

Aquest estudi aportarà informació suficient per tal que aquells qui han de realitzar les obres sàpiguen en tot moment amb què es poden trobar i per tant, com han d'actuar a l'hora de rehabilitar, restaurar o adequar l'edifici en qüestió.

L'estudi històric de l'edifici es farà a través de les diferents fonts documentals i aportarà la informació necessària per conèixer-ne la seva funcionalitat i saber en quins moments i per quins motius es van fer les diferents modificacions.

---

1. Agraïm l'ajuda rebuda per part Ferran Puig i Josep Pujades, del Servei d'Arqueologia del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona

Els estudis arqueològics, tal i com són entesos actualment arreu d'Europa, afecten tant a les estructures del subsòl com als diferents paraments de l'edifici. Si tenim en compte això, la informació que s'extraurà de l'estudi arqueològic permetrà conèixer l'evolució arquitectònica de l'edifici i la seva cronologia, els materials utilitzats i causes de patologies, entre d'altres aspectes. Amb aquesta informació de caire històric, arqueològic i arquitectònic, les obres de rehabilitació o restauració es podran dur a terme amb una base objectiva, ja que prèviament es tindrà una diagnosi del conjunt i es podrà argumentar sobre allò que es pot recuperar, modificar o eliminar tenint en compte el valor històric i monumental de l'edifici.

EL CAS DEL MONESTIR DE PEDRALBES

Un exemple força representatiu d'aquest tipus d'intervencions el trobem en el cas del Monestir de Pedralbes. Des de fa uns anys, s'estan portant a terme una sèrie d'intervencions arquitectòniques per tal de realitzar una restauració integral del conjunt de l'edifici. D'aquesta manera es pretén adaptar els seus espais en funció de les diferents necessitats museístiques a que es destina actualment, així com les necessitats de la comunitat de monges clarisses, propietàries del monestir i encara usufructuàries de part de les seves dependències. L'Ajuntament de Barcelona, a través dels Serveis d'Urbanisme i del Museu d'Història de la Ciutat, és la institució que té cura de l'edificació i de la seva funcionalitat museística, i per tant, és l'encarregat de projectar i gestionar les diferents intervencions que s'hagin de realitzar al monestir. Així, es treballa per tal que les diferents actuacions que s'hi facin tinguin en compte el caràcter monumental i històric del conjunt de l'edifici, no tan sols aquell que és evident, sinó també el que els segles ha emmascarat o amagat.

A l'estiu de l'any 2001 es va encarregar a l'empresa VECLUS S.L. *Gestió i documentació del patrimoni arquitectònic i arqueològic* un estudi preliminar de caire pluridisciplinar² per tal de conèixer l'evolució arquitectònica d'una part molt concreta del monestir i poder així projectar les obres necessàries per solucionar alguns problemes d'accessibilitat, tot

---

2. Francesc CABALLÉ, Reinald GONZÀLEZ. Lectura històrico-estructural i de paraments del cos de l'edifici de la zona de l'Abadia que afronta a l'hort de les monges del Monestir de Pedralbes de Barcelona. Barcelona, 2001.

adaptant l'edifici a les necessitats actuals. Aquest estudi es va realitzar des dos punts de vista diferents però interrelacionats. Reinald González i Francesc Caballé es van encarregar de realitzar la lectura històrico-estructural dels paraments i Sílvia Redondo va dirigir els diferents sondejos estratigràfics per tal d'identificar les possibles estructures localitzades al subsòl.

PLANTEJAMENT DE LA INTERVENCIÓ

Per tal de recollir la informació necessària per poder dissenyar el projecte de rehabilitació i adaptació d'aquest sector de l'edifici, es va decidir fer una lectura històrico-estructural i identificar els elements claus per poder establir una cronologia aproximada i realitzar cales parietals en diversos punts estratègics de l'edifici. Al mateix temps, es van dur a terme dues rases estratigràfiques per poder comprovar l'existència o no d'estructures al subsòl, establir bases sòlides per a la identificació de les fases fundacionals i complementar la informació extreta de les cales parietals.

LOCALITZACIÓ I DESCRIPCIÓ DE L'ÀREA D'ACTUACIÓ

L'àrea d'actuació es va centrar en un cos d'edifici de la zona anomenada de l'Abadia, que afronta a l'hort de les monges i es troba emplaçat a la façana més meridional del conjunt monumental, tot obrint-se a les visuals que dominen els vials actuals del carrer del Bisbe Català i de l'avinguda de Pedralbes (vista general)

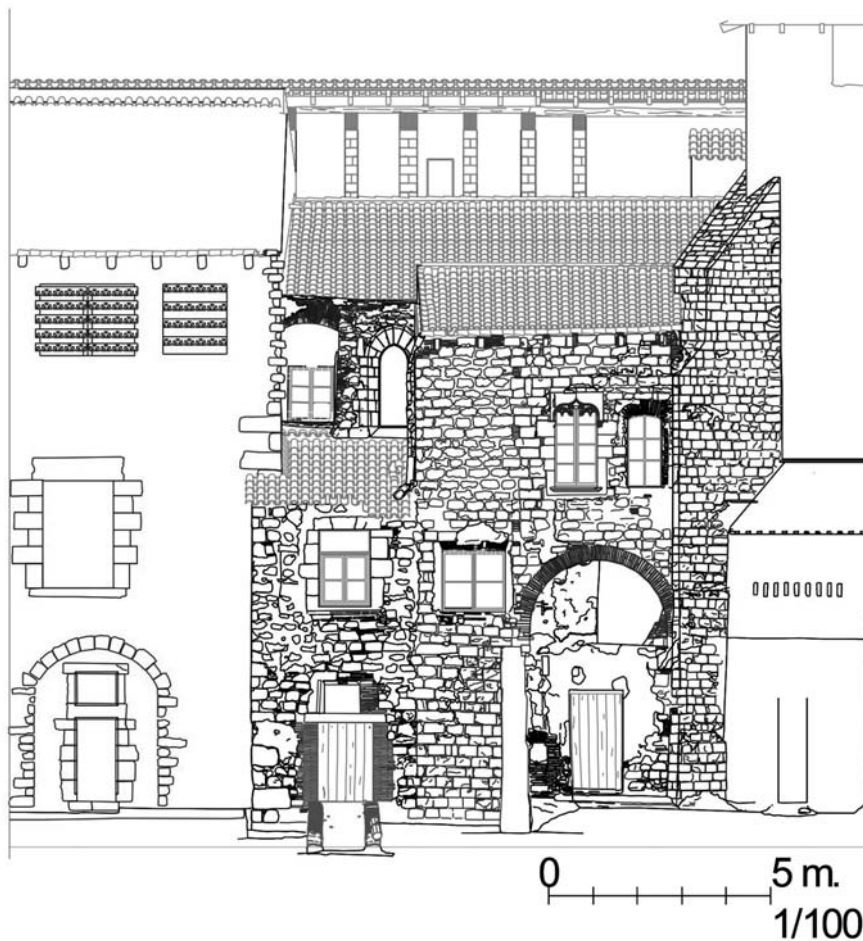
Tot i l'aparença d'unitat estructural que ens fa parlar col·loquialment d'una sola edificació, es tracta, de fet, de dues construccions dissemblants tant pel que fa al seu projecte com pel que fa a la seva cronologia. Val a dir, no obstant, que l'aparença actual de façana és resultat d'una campanya moderna d'aterraments la qual afectà un seguit d'estructures de serveis secundaris del conjunt monacal –avui dia desaparegudes– que estaven adossades als edificis oriental i occidental i que es desenvolupaven en direcció a l'hort. (PLANTA I SONDEIG)

A més de l'Abadia, els edificis estudiats limiten vers l'orient amb la Sala Capitular del monestir i cap a l'oest amb l'estructura coneguda com la Nova Infermeria. S'ha d'assenyalar que aquest emplaçament no representa una unitat del frontis del cenobi en aquesta zona de l'hort. Al contrari, cada edificació mostra una alineació dissemblant, resultat de diferents moments constructius que són responsables en darrer terme de l'actual visió de la façana de migdia del monestir. (edif orient occident)

Ambdues construccions disposen d'alçats clarament diferenciats pel que fa als seus nivells. Així, mentre que el cos més occidental tan sols presenta dos forjats (Pb +1p), l'edifici més oriental en mostra tres (Pb +2p), essent el darrer el corresponent a una cel·la que té accés des de l'interior de l'Abadia. El cobriment es realitza a través de dues teulades d'una vessant –situades lògicament a diferents cotes d'alçària– que donen aigües a l'hort.

	Segona meitat s.XIV		Final segle XVII
	Primer quart segle XV		Primera meitat s.XVIII
	Primera meitat s. XVI		Obres menors s.XVIII, XIX i XX

RESULTATS DE L'ESTUDI HISTÒRIC-ESTRUCTURAL

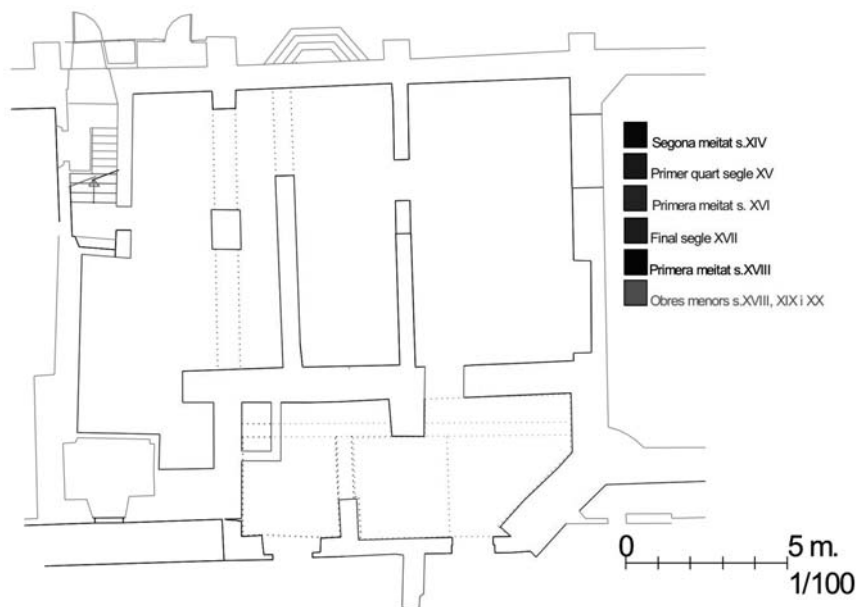
La proposta d'evolució presenta les diferents fases constructives a través de la lectura de paraments i dels elements estructurals que configuren actualment els edificis de la zona de l'Abadia que afronten a l'hort de les monges.

ELS ORÍGENS. CAP A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIV (C.1364)

El primer edifici aixecat en aquesta zona del monestir és la construcció que es coneix avui dia com l'Abadia, que correspon a la part més oriental de la desapareguda Infermeria Vella, amb la què compartia la mateixa configuració estructural. Aquesta edificació afrontava directament a l'hort i presentava algunes originalitats que mitjançant les cales parietals han estat descobertes. Entre aquests elements hi trobem els dos arcs de balcó en volada que des del ras de primer pis permetien sortir a l'exterior i que es desenvolupaven entre els contraforts d'aquesta zona, una porta i una finestra cegades i les dues finestres de l'Abadia, entre d'altres elements. (planta XIV)

ELS PRIMERS CANVIS. CAP A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XV (C.1419)

Les primeres grans transformacions que patí l'indret estan relacionades amb la construcció de la sala Capitular, en el període que va entre els anys 1416 i 1419. Aquesta campanya constructiva alterà poc el frontis antic d'aquesta zona, ja que només representà l'afegit d'una construcció nova a la façana més oriental dels edificis ja construïts. Això no obstant, semblen detectar-se importants modificacions a l'interior. Aquestes consistiren, sembla, en una nova organització dels accessos i nivells de circulació, tant al ras de planta baixa i nivell de semisoterrani de la nostra àrea, com a la cota de planta baixa del nivell del claustre, amb els consegüents canvis de forjat i modificacions de les obertures. És en aquest període on creiem que es creà el que hom anomena el pas del Bulló, tot aprofitant la balconada ja existent, i construint el contrafort de la sala Capitular amb un pas a la mateixa cota. (planta XV – rest fac XV)

VERS UNA NOVA CONFIGURACIÓ. CAP A LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVI

La següent gran modificació arquitectònica de la zona fou la construcció d'un nou edifici que s'adossà a l'angle que configuraven l'Abadia i la sala Capitular. Pel que fa a la seva cronologia, no disposem d'informacions específiques de caràcter historiogràfic que ens aclareixin la data de la seva construcció. Per tant, les estimacions temporals s'han d'originar en base a la seva tipologia material. En aquest sentit, es tracta d'una edificació realitzada íntegrament amb carreus, per bé que els arcs sobre els que se sustenta el pis superior (l'únic en origen) són de maó. Atenent tant a les dimensions de carreus com a la tipologia del morter de calç, seria versemblant una datació posterior al segle XV. En aquest sentit, ens ajuda l'única finestra original que s'hi conserva, amb un relleu d'arc conopial que s'emmarcaria en unes dates compreses en la fi del segle XV i els primers decennis del segle XVI i per tant, d'acord amb l'estereotomia de la pedra ja esmentada, estaria complementant la datació assignada al parament. En conseqüència, doncs, estaríem davant d'una estructura aixecada en una cronologia indeerminada de final del segle XV o inici del segle XVI, essent més probable aquesta darrera datació.

No podem interpretar aquest edifici més meridional com una obra menor o de minsa importància. Efectivament, es tracta d'una construcció que s'adaptà perfectament a les necessitats del seu origen i de la realitat estructural que s'hi trobà. Així, sembla deduir-se que l'objectiu últim de la nova edificació fou el de dotar l'abadia d'una cel·la o estança nova que tingués una certa entitat; si no, no s'entendria la voluntat que rau sota el disseny de la finestra conopial. (planta XVI – rest fac XVI)

LA CONSTRUCCIÓ DE LA NOVA INFERMERIA. SEGLE XVII

La següent fase constructiva de la zona està directament relacionada amb la construcció de la nova infermeria, al costat més occidental de l'àrea que estem tractant. Desconeixem amb certesa documental quines són les raons que determinaren l'aixecament de la nova –i val a dir que força gran– edificació. Les informacions historiogràfiques ens parlen d'una cessió de diners al monestir per part de Felip II l'any 1568 per tal de aixecar una nova infermeria, atès que la vella, sembla ser, estava força malmesa.

No disposem d'informacions sobre el grau de deteriorament que patia o havia patit l'edifici de la vella infermeria, o si aquest mal estat de conservació era general o parcial. Malgrat tot, la construcció del nou edifici sembla ser que es dilatà en el temps. En aquest sentit, recents treballs de recerca històrico-arquitectònica i de lectura de paraments han plantejat la possibilitat que la construcció de la nova infermeria fos més tardana, concretament al voltant del segle XVII. Les raons objectives d'aquesta nova datació tenen els seus orígens en l'emmarcament cronològic dels models d'arcs, voltes i portes (llindes i brancals) que apareixen a la infermeria actual i que responen a exemples més propis de les formes i tecnologies constructives de l'esmentat segle XVII (fins i tot tardà), que no pas als pertanyents al segle XVI. S'ha d'assenyalar també que les cessions de diners, i més en aquestes cronologies i en el marc del que és un monestir, no sempre tenen una relació directa (cronològicament parlant) amb la contemporaneïtat de la construcció que s'hi vol finançar. (planta XVII – rest fac fin XVII)

LES DARRERES GRANS TRANSFORMACIONS. SEGLE XVIII

L'última gran reforma estructural de l'àrea es concretà en l'aixecament d'un petit edifici. Es construí en l'espai que delimitaven l'Abadia vers el

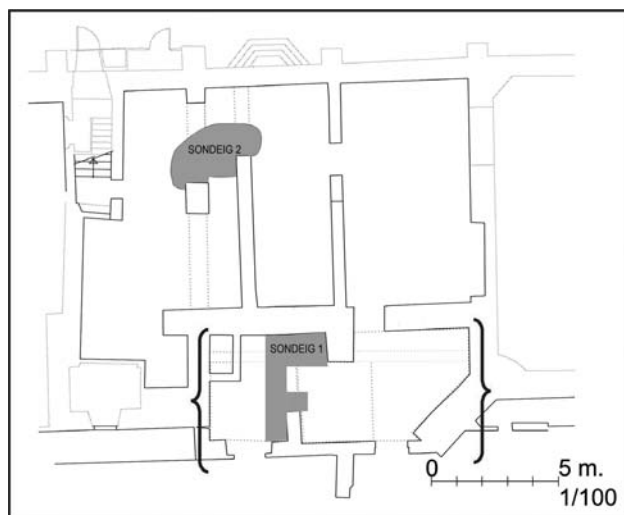

nord, l'edifici que abans esmentàvem del segle XVI cap a l'est i la nova infermeria a l'oest.

El nou cos aprofità, doncs, tres de les parets dels edificis predecessors, tot edificant només el mur de façana i el tram de paret que recuperava la distància entre la línia de façana de la nova infermeria i la de la construcció del segle XVI. És precisament aquesta nova façana la que ens possibilita la datació abans esmentada, ja que en ella s'obre una finestra de pedra (llinda, muntants i ampit) que respon a les tipologies pròpies de la primera meitat del segle XVIII. En aquest sentit, també s'ha de fer esment del parament mixt i de la presència sistemàtica del maó massís de 2,5 cm. de gruix a diferents parts de la construcció.

L'origen de la nova construcció cal cercar-lo en la suposada voluntat de dotar d'un nivell de primer pis (per sota de la cel·la del segle XVI) tota l'estructura d'aquesta zona que afronta a l'hort raó per la qual les reformes interiors foren força significatives.

Les estances resultants de la nova compartimentació vertical obligaren a l'obertura de noves finestres a l'edifici del XVI i a l'adequació dels espais destinats a una funcionalitat nova i en principi aliena estrictament al fet monacal. És en aquest marc on situem la construcció d'una cisterna ubicada a l'angle més occidental de la planta baixa dels edificis, la qual, per tant, tindria una cronologia propera a la del mateix edifici. (planta XVIII – rest fac XVIII)

FASE FINAL. SEGLE XX

Aquesta fesomia interior, segons els materials analitzats, es mantingué intacta fins ple segle XX. És en aquest moment en què es retornà el pas del Bulló a la seva fesomia original i s'eliminaren els envans de suport del forjat del primer pis. L'operació té unes connotacions clares d'obra menor, car es construïren unes voltes de maó de pla cohesionades en guix sobre les que s'apuntalà el forjat superior. També s'obrí la porta que actualment dóna pas als nivells de planta baixa de la zona dels edificis, espais coneguts com les Procures.¹

RESULTATS DELS SONDEJOS ARQUEOLÒGICS

Per tal de complementar i confirmar la informació històrica i arquitectònica dels edificis que es troben a la zona de l'hort de les monges i conèixer l'estat del subsòl, es van fer dos sondejos estratigràfics a l'interior dels edificis que van arribar a una profunditat aproximada d'entre 50 i 60 cm.

El primer sondeig es va dur a terme a l'edifici més occidental i feia 2,26 m de llargada per 1 m d'amplada. Degut a la quantitat de ceràmica que es va recuperar, es va decidir ampliar la rasa a la zona de la paret de l'Abadia per tal de complementar la informació obtinguda i, a la vegada, recuperar el màxim possible de materials i afinar al màxim les diferents fases cronològiques de l'edificació.

La rasa va assolir una profunditat mitjana d'uns 50 cm i s'hi va poder documentar un tram de claveguera coberta amb maons del segle XVIII, possiblement relacionada amb la cisterna veïna, a més de dues estructures muràries. La poca profunditat i extensió del sondeig no ha permès identificar amb exactitud l'origen i funcionalitat d'aquests murs. Ara bé, tenint en compte la datació de l'edifici en qüestió (segle XVIII), de l'Abadia (segle XIV), de l'edifici més oriental (segle XVI) i la situació topogràfica de les estructures citades, podem assegurar que cronològicament se situen en un període indeterminat entre els segles XV i XVI.

---

1. En el cas de posar les plantes juntes i les façanes a mode del 2 documents word anirien per aquí, ja que és el final del punt 4 i s'hauria de posar també la llegenda.

Pel que fa als materials recuperats, destaca la quantitat i diversitat de fragments ceràmics i peces senceres recuperades. Per la disposició i localització de les restes es pot deduir que van ser utilitzades com a material d'anivellament amb la intenció d'habilitar una zona d'ús indeterminat.

Es tracta d'un conjunt on predominen les ceràmiques comunes oxidades, en molts dels casos vidriades, i les peces i fragments de ceràmica vidriada blanca amb motius de color blau (ceràmica de Barcelona, catalana o de Manises).

Un altre tret interessant del conjunt ceràmic recuperat és la diversitat de peces recuperades entre les que destaquen algunes olles de ceràmica comuna (en algun cas vidriada), escudelles decorades amb motius en blau i reflexos daurats, greixoneres, un canelobre de ceràmica de Manises i plats i talladors de pisa blanca vidriada i decorats també amb reflexos daurats. (ceramica)

Es tracta doncs, d'un conjunt força representatiu d'una època (segle XV-XVI), que permet apropar-nos a la vida quotidiana de les monges de la comunitat i conèixer els utensilis que utilitzaven diàriament a l'hora de cuinar i menjar. Al mateix temps, ens serveix com a instrument de datació ja que permet situar les estructures documentades en un període històric concret.

El segon sondeig es va dur a terme a l'interior de l'edifici de l'Abadia, per tal d'ampliar la informació aportada per l'estudi evolutiu del propi edifici i comprovar l'estat de la fonamentació d'un dels murs. Així doncs, la rasa es va fer al voltant d'un dels murs del soterrani de l'Abadia. El sondeig va permetre identificar dos paviments moderns, una claveguera també moderna, les restes del que probablement era la riostra del mur i els fonaments d'un pilar que constata que l'Abadia era una gran nau sostinguda per una sèrie d'arcs amb pilars. Pel que fa al material ceràmic, només es van recuperar alguns fragments de diferents tipologies (ceràmica comuna oxidada i vidriada, ceràmica catalana...) que van ser utilitzats segurament com a material de farciment. (sondeig 2)

Així doncs, tot i que els sondejors no han proporcionat una informació prou important com per complementar l'estudi evolutiu de l'edifici, sí que han permès documentar determinades restes arqueològiques d'edificis, actualment desapareguts, que hauran de ser estudiades en futures intervencions per tal de poder realitzar les obres de rehabilitació i adequació, tot conservant i recuperant la identitat històrica i monumental de l'edifici.

CONCLUSIONS

L'estudi realitzat als edificis de la zona de l'Abadia que afronta a l'hort de les monges, i concretament en els edificis oriental i l'occidental, ha permès comprovar que, des del segle XIV, el monestir s'ha anat ampliant per tal d'adaptar-se a les necessitats de la comunitat.

El primer edifici aixecat en aquesta zona al segle XIV, que afrontava directament a l'hort de les monges, és el que es coneix com l'Abadia. Al segle XV es comencen a fer les primeres transformacions que es relacionen amb la construcció de la Sala Capitular (1416-1419) i que afecten la zona més oriental de l'hort. La següent modificació es va fer al segle XVI i fou la construcció d'un edifici que s'adossà a l'angle que formaven l'Abadia i la Sala Capitular. Aquest edifici, modest quant a dimensions i datat a través de la tipologia d'una finestra, es va construir amb la finalitat de dotar l'Abadia d'una nova cel·la.

L'any 1568, Felip II va fer una cessió de diners per construir la nova infermeria. Ara bé, l'estudi dels seus arcs, voltes i portes demostra que la construcció es va retardar i es començà a fer al segle XVII. Posteriorment, al segle XVIII, es construeix un petit edifici (l'occidental) entre les parets de la nova infermeria i l'edifici del segle XVI (oriental). Així, només es va construir la façana que va ser datada mitjançant una finestra de pedra (llinda, muntants i ampit) que respon a les tipologies pròpies del segle XVIII i els materials constructius utilitzats en la construcció de la façana. (evo façanes / evo planta)

Per altra banda, els sondejos arqueològics van permetre documentar les restes superficials d'estructures datades probablement al segle XVI, segons el material ceràmic recuperat i la disposició d'aquestes en relació als edificis que les envolten.

Així doncs, els resultats de l'estudi pluridisciplinar que es va fer en aquesta part del Monestir de Pedralbes, tot i que no ha aportat resultats definitius, ha permès replantejar les obres de rehabilitació i definir amb més exactitud quins elements tenen un caràcter més significatiu. Al mateix temps, ha deixat constància de la necessitat de realitzar una excavació arqueològica en extensió per tal de poder acabar d'estudiar les estructures i materials recuperats com a resultat dels dos sondejos i ampliar la informació relacionada amb l'evolució històrica de l'edifici. La recerca documental resta pendent a causa de les dificultats d'accés a la documentació.

Aquesta recerca de les fonts directes permetrà afinar en els aspectes cro-no-funcionals de les diferents edificacions.

Així doncs, amb aquest cas d'estudi dins del monestir de Pedralbes es pretén demostrar la validesa dels estudis realitzats amb la col·laboració de diferents disciplines per tal que les obres de rehabilitació, adequació o restauració d'edificis de caràcter històric i monumental tinguin presents tots els diferents aspectes del monument. Aquesta recuperació d'informació complementa, enriqueix i permet ubicar en l'espai elements que moltes vegades no apareixen a les fonts documentals, millorant així la percepció i coneixement dels edificis objecte de restauració.

BIBLIOGRAFIA

- BELTRÁN, Júlia. “Terminologia i ús dels atuells ceràmics de cuina a la baixa Edat Mitjana”, *Del rebost a la taula* (1994), p. 46-48.
- CABALLÉ, Frances, GONZÀLEZ, Reinald. *Lectura històrico-estructural i de paraments del cos de l'edifici de la zona de l'Abadia que afronta a l'hort de les monges del Monestir de Pedralbes de Barcelona. Barcelona, 2001.*
- FULLANA, Miquel. *Diccionari de l'art i els oficis de la construcció.* Mallorca, Ed Moll, 1998.
- GRANADOS, Oriol, PUIG, Ferran , BELTRÁN, Júlia. *Memòria de les intervencions arqueològiques al Monestir de Pedralbes de Barcelona. Anys 1973-1989-1991. Vol 1-2,* Barcelona, centre d'Arqueologia de la Ciutat, 1992.